

اثرات طرح‌های خرد صنعتی بر سکونتگاه‌های روستایی

مورد: روستای شاهنجرین در شهرستان رزن

حشمت‌اله سعدی*؛ دانشیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.
هاجر وحدت‌مودب؛ دانشجوی دکتری توسعه کشاورزی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

پذیرش نهایی: ۱۳۹۴/۸/۲۳

دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۴/۳۰

چکیده

راهبرد جدید توسعه روستایی لزوم پرداختن به فعالیت‌های غیرکشاورزی و جستجوی شیوه‌های جدید معیشت با اتکاء به منابع درونی روستاها را بیش از پیش مورد توجه قرار می‌دهد، صنعتی سازی روستاها نیز یکی از ابزارهای مناسب برای متنوع‌سازی اقتصاد روستایی را فراهم می‌آورد و با ایجاد اشتغال و افزایش و توزیع متعادل تر درآمدها، سطح زندگی روستاییان را بهبود بخشیده و زمینه دستیابی به توسعه پایدار روستایی را فراهم می‌سازد؛ لذا با توجه به اهمیت نقش طرح‌های صنعتی در توسعه روستاها هدف اصلی این پژوهش بررسی اثر کارخانه سیمان هگمتان بر روستای شاهنجرین بوده است. جامعه آماری این تحقیق اهالی روستای شاهنجرین واقع در بخش قروه در جزین شهرستان رزن در استان همدان بوده که بر اساس فرمول کوکران ۱۶۱ نفر به صورت تصادفی و با استفاده از نمونه گیری خوشه‌ای چند مرحله ای، مورد گزینش و مطالعه قرار گرفتند. مهم‌ترین ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه بوده که روایی صوری آن توسط متخصصان تأیید و جهت بررسی پایایی آن با محاسبه ضریب آلفای کرونباخ، پایایی ۰.۷۳ برآورد شد که نشانگر قابلیت اعتماد آن است. طبق نتایج بدست آمده از تحلیل عاملی، اثرات کارخانه سیمان در پنج عامل اقتصادی، کشاورزی، اجتماعی، زیست‌محیطی و عامل کالبدی دسته‌بندی شدند که در مجموع پنج عامل مذکور توانسته‌اند، ۸۶۵.۶۰ درصد از کل واریانس متغیرها را تبیین نمایند. همچنین بررسی میانگین، انحراف معیار و ضریب تغییرات متغیرها نشان داد که اجرای طرح صنعتی مذکور بیشترین تأثیر را بر بهبود راه ارتباطی روستا به شهر، افزایش درآمد روستاییان، افزایش فرصت‌های اشتغال برای روستاییان و آلودگی هوای روستا داشته است.

واژگان کلیدی: صنایع روستایی، توسعه روستایی، کارخانه سیمان هگمتان، طرح‌های خرد صنعتی.

* Email: hsaadi48@basu.ac.ir

(۱) مقدمه

هر چند پایه‌های آغازین اقتصاد در روستاها را باید فعالیت‌های کشاورزی دانست، اما در فرآیند تحولات اقتصاد روستایی در جهان و به تناسب نیازهای فعلی این جوامع به نظر می‌رسد که بخش کشاورزی به تنهایی قادر به ایجاد تعادل در شاخص‌های اقتصادی روستاها و جمعیت این مناطق نیست (مطیعی لنگرودی و همکاران، ۱۳۸۴: ۱۳۹). به طوری که صفری و همکاران (۱۳۹۰) یکی از چالش‌های اساسی در فرآیند توسعه نواحی روستایی کشور را، مشکل اشتغال و کسب درآمد می‌دانند که تبعاتی همانند مهاجرت بی‌رویه از مناطق روستایی به شهری را به دنبال داشته است؛ به‌ویژه بعد از اصلاحات ارضی، بهم خوردن روابط متقابل شهر و روستا و وابستگی چندجانبه کارکردهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و نقش مکمل آن‌ها برای یکدیگر، باعث تضعیف هر چه بیشتر روستا از نظر بنیه اقتصادی نسبت به توسعه شهری شده است. بدین ترتیب، زمینه مهاجرت روستاییان به شهر فراهم شد. برای پیشگیری از عوارض رشد شهرنشینی، مسلماً باید در پی تحقق توسعه برابر و پایدار روستایی بود (کریمی و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۶). راهبرد جدید توسعه روستایی لزوم پرداختن به فعالیت‌های غیرکشاورزی و جستجوی شیوه‌های جدید معیشت با اتکاء به منابع درونی روستاها را بیش از پیش مورد توجه قرار می‌دهد. صنعتی‌سازی روستایی با استفاده از منابع محلی به تحکیم الگوی عدم تمرکز صنایع می‌انجامد و پلی است که میان مناطق شهری و روستایی پیوند ایجاد می‌کند؛ بدین ترتیب، اختلاف زندگی در نواحی شهر و روستا کاهش می‌یابد (Walkers, 2007: 192). به طور کلی راهبرد صنعتی‌سازی روستا، به‌عنوان فرآیندی است که ابزارهای مناسب برای متنوع‌سازی اقتصاد روستایی را فراهم می‌آورد؛ در واقع رویکردی اقتصادی است که با ایجاد اشتغال و افزایش درآمد و توزیع متعادل‌تر درآمد، منجر به بهبود سطح زندگی روستاییان و زمینه نیل به توسعه پایدار روستایی را فراهم می‌آورد (Lee, 2007: 86).

در دیدگاه رشد نیز، صنعتی کردن مناطق روستایی به‌عنوان راهبردی به منظور ارتقای توانمندی‌های روستاییان به‌ویژه از بعد اقتصادی و اجتماعی مطرح است به طوری که گروهی از محققان از آن به‌عنوان سنگ بنای استراتژی توسعه آینده (میرزایی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۰۳) و یکی از راه‌های دستیابی به کاهش سطح و شدت فقر و مهاجرت یاد می‌کند (طاهرخانی، ۱۳۷۹: ۳۳). صنایع روستایی، صنایعی هستند که در نقاط روستایی مستقر شده و عمدتاً از نیروی کار روستایی استفاده می‌کنند (رضوانی و همکاران، ۱۳۸۹: ۸). در حقیقت نواحی صنعتی روستایی مکان‌های منطقه‌بندی شده برای فعالیت‌های صنعتی هستند که در آن زیربنایی چون جاده، نیروی انسانی و سایر خدمات و تجهیزات برای تسهیل در رشد صنایع روستایی وجود دارند (Pears, 2007: 194). واژه «صنعتی شدن» در ادبیات اقتصادی به‌عنوان کلید توسعه سریع اقتصادی تلقی شده که از طریق آن می‌توان آینده‌ای با امکانات تولیدی بهتر، افزایش فرصت‌های اشتغال، نوسازی فعالیت‌های اقتصادی و یافتن جایگاه مناسب در عرصه بین‌المللی را تحقق بخشید

(مهندسين مشاور ورزبوم، ۶۳:۱۳۸۲)؛ به ویژه در کشورهای در حال توسعه، راهکار برای توسعه اقتصادی و اجتماعی در نظر گرفته شده است (Diaz Andrade, 2009: 51). سیاست‌های صنعتی شدن در این کشورها عموماً با هدف افزایش تولید و ایجاد فرصت‌های شغلی دنبال می‌شود. این اهداف در صنعتی‌شدن روستایی با راهبردهای توسعه روستایی در جهت ایجاد کانون‌های رشد صنعتی در نواحی روستایی آمیخته شده است (Wang, 2001: 652). بنابراین صنعتی‌سازی روستایی یکی از ابزارهای مناسب برای متنوع‌سازی اقتصاد است و از این رو، رویکردی اقتصادی به‌شمار می‌رود که با ایجاد اشتغال و افزایش و توزیع متعادل‌تر درآمدها، سطح زندگی روستاییان را بهبود بخشیده و زمینه‌ی دستیابی به توسعه پایدار روستایی را فراهم می‌سازد (Lee, 2007: 143).

هم‌اکنون نیز تنوع بخشیدن به اقتصاد روستا یکی از سیاست‌های اساسی دولت در توسعه روستایی به منظور جلوگیری از مهاجرت بی‌رویه از مناطق روستایی است؛ در این زمینه گروهی از محققان توسعه روستایی معتقدند صنعتی‌شدن روستا در چارچوب طرح جامع ملی، امری اجتناب‌ناپذیر در توسعه اقتصادی است؛ در همین راستا در دو دهه اخیر، استقرار صنایع در روستا در قالب شهرک‌ها و نواحی صنعتی در دستور کار مسئولان و برنامه‌ریزی کشور قرار گرفته است (جمشیدی و همکاران، ۱۷: ۱۳۹۰). تأثیرات و نفوذ صنعت در مناطق روستایی با ایجاد اقتصادی فعال می‌تواند دارای اثرات تکاثری باشد؛ به طوری که تجربیات کشورهای متعدد نشان می‌دهد هر تغییر ساختاری از طریق صنعتی شدن نه تنها نقش اقتصادی با ارزش در مناطق روستایی ایجاد می‌کند، بلکه منجر به اقتصاد «خودرانشی» می‌شود (Wheitz, 2006: 71) همچنین از طریق افزایش رفاه عمومی، کاهش فقر و ایجاد اثرات تکاثری در دیگر ابعاد توسعه، زمینه ایجاد فضای زیستی مناسب از نظر محیطی، اجتماعی و فرهنگی را فراهم کند (Anguitaa et al, 2007). در مجموع، توسعه نواحی صنعتی روستاها می‌تواند آثار مثبت اقتصادی - اجتماعی متنوعی به دنبال داشته باشد. نتایج بسیاری از مطالعات نشان دهنده بهبود وضعیت زندگی روستاییان پس از استقرار نواحی صنعتی در روستاها است (صفری علی اکبری و همکاران، ۵۴: ۱۳۹۰). اما علی‌رغم همه پیامدهای مثبت ناشی از توسعه صنعت در مناطق روستایی باید اذعان داشت که صنایع روستایی در صورت عدم کنترل و هدایت صحیح، می‌تواند باعث بروز مسائل و مشکلات فراوانی بر جامعه و محیط زیست روستا شود (ریاحی و پاشازاده، ۱۳۹۳: ۹). اندیشه‌ی تضاد منافع اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی در فرآیند توسعه امری بدیهی است (Barbier, 1987: 41)؛ بدین‌سان، اثرات زیست محیطی تمرکز صنایع در یک ناحیه‌ی کوچک یا نواحی نامناسب می‌تواند مخاطرات جدی هم در سطح محلی و هم جهانی داشته باشد (Singhal & Kapur, 2002: 21).

آنچه مسلم است شناخت و ارزیابی این پیامدها در ابعاد مختلف می‌تواند از یک سو گویای میزان اثربخشی این برنامه‌ها و طرح‌ها باشد و جایگاه عملکردی این گونه فعالیت‌ها را در راستای اهداف توسعه

محلی و منطقه‌ای نشان دهد و از سوی دیگر گامی باشد در جهت برنامه‌ریزی فضایی نواحی که این فعالیت‌ها در آنجا استقرار یافته‌اند و یا به نوعی از آن بهره‌مند می‌شوند؛ از این رو، پژوهش حاضر با هدف مطالعه اثرات اقتصادی و اجتماعی طرح‌های خرد صنعتی بر جامعه روستایی انجام شده است.

۲) مبانی نظری

توسعه صنعت در نواحی روستایی از میانه دهه ۱۹۷۰ میلادی مورد توجه برنامه‌ریزان توسعه روستایی قرار گرفت؛ چرا که نیروی کار به‌عنوان یکی از عوامل تولید، در گروه‌های فقیر و در کشورهای در حال توسعه به وفور یافت می‌شود و اشتغال‌زایی، راهبردی کلیدی در کاهش فقر روستایی خواهد بود (سرو امینی و همکاران، ۱۳۸۹:۲۷۹)، این در حالی است که توسعه کشاورزی به تنهایی برای جذب این نیروی کار فراوان و کاهش نهایی فقر در مناطق روستایی کافی نیست؛ از این رو سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های صنعتی به‌عنوان مرحله‌ای جدی از رشد اقتصادی در مناطق روستایی کشورهای در حال توسعه مطرح شده است (UNESCAP^۱, 2001:127)، نتایج حاصل از تجربه سه دهه گذشته برخی کشورهای آسیایی (چین و هند) نیز مؤید آن است که صنایع روستایی می‌تواند نقش حیاتی در فرآیند توسعه روستایی ایفا نماید (صفری علی اکبری، ۱۳۹۰: ۵۳). هر یک از کشورهای جهان سوم متناسب با ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و تاریخی، خود رویکردهایی متفاوت برای توسعه داشته‌اند. در ایران نیز طی دهه‌های ۱۳۵۰ تا ۱۳۷۰ صنعتی‌سازی روستاها و طرح ایجاد نواحی صنعتی روستایی از راهبردهای مهم توسعه به-شمار می‌رفت (نصیری، ۱۳۸۷: ۳۸).

تحقیقات متعددی در ایران و جهان پیرامون نواحی صنعتی و اثرات و پیامدهای آن انجام شده است؛ بر اساس مطالعات اورتون و ماری^۲ (۲۰۱۱) در کشور شیلی، توسعه صنایع روستایی به بازساخت مطلوب نواحی روستایی از نظر اقتصادی^۳ اجتماعی و محیطی کمک می‌کند. وانگ^۳ و همکاران (۲۰۰۸) در مطالعه خود بر اثرات زیست محیطی صنایع روستایی تأکید نموده و به این نتیجه رسیده است که آلودگی محیط زیست به ویژه منابع آب از پیامدهای منفی توسعه صنایع کوچک در نواحی روستایی کشور چین محسوب می‌شود. همچنین بررسی‌های هانگ^۴ و همکاران (۲۰۰۸) در نواحی روستایی ونژو در چین، نشان داد که خوشه‌های صنعتی باعث تقسیم کار در جریان تولید شده و فرصت‌هایی برای شرکت‌های کوچک و کارآفرینان در منطقه فراهم آورده است. از دیدگاه پنگ^۵ (۲۰۰۸) ایجاد نواحی صنعتی در چین بر کالبد

^۱ United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (UNESCAP)

^۲ Overton Murray&

^۳ Wang

^۴ Huang

^۵ Peng

روستاها و چشم‌اندازهای محیطی در روستا تأثیر بسزایی داشته است. در حالی که مینا^۱ (۲۰۰۷) در مطالعه ای در هندوستان به این نتیجه رسید که توسعه صنایع روستایی با کمک به سرمایه گذاری در توسعه فضای سبز به ارتقاء شاخص های محیط زیست روستایی کمک کرده است. همچنین مطالعه تان و ژائو^۲ (۲۰۰۲) نشان داد که صنعتی سازی موجب بهبود ساختار اقتصادی جامعه روستایی و وضعیت کشاورزی می شود. نتایج تحقیق پاریک^۳ (۱۹۹۶) نیز نشان می دهد که صنعتی شدن نواحی روستایی در هند موجب کاهش فقر، افزایش آگاهی ها، رشد آموزش و سرمایه گذاری های بیشتر در بخش کشاورزی می شود. تحقیقات آبراهام^۴ (۱۹۹۴) و ژانگ^۵ (۱۹۹۴) نشان می دهد که صنعتی شدن روستاها موجب تسهیل و تسریع توسعه اقتصادی و تعدیل روند مهاجرت شهری روستایی می گردد. از دیدگاه ریانول^۶ (۱۹۹۴) نیز استقرار صنعت در مناطق روستایی ضمن افزایش درآمد خانوارها، الگوی مصرف غذایی و کالاهای مصرفی بادوام، به میزان قابل توجهی دچار تغییرات اساسی شده است. نتایج پژوهش کریمی و همکاران (۱۳۹۱) نیز نشانگر آن است که طرح های صنعتی در مناطق روستایی تأثیر چندانی بر توسعه روستاهای همجوار نداشته است در حالی که بوزرجمهری و همکاران (۱۳۹۱) اثرات اقتصادی طرح های صنعتی در روستاها را مثبت ارزیابی نمودند به طوری که شاخص هایی مانند میزان اشتغال و درآمد بهبود داشته است. قدیری معصوم و همکاران (۱۳۹۱) به این نتیجه رسیدند که طرح های صنعتی موجب توسعه فضای سبز در روستا، بهبود سیستم دفن زباله و دفع فاضلاب، استفاده بهینه از انرژی و منابع طبیعی، کمک به توسعه پروژه های عمرانی روستا، بهبود روند اجرایی طرح هادی روستایی، ساخت واحدهای مسکونی مناسب در روستا و فقرزدایی از طریق ایجاد اشتغال و افزایش سطح درآمد شده است. در همین راستا غلامی (۱۳۹۰) نیز نشان داد که احداث شهرک های صنعتی تأثیری بر پهنه منطقه ای نداشته اند و این شهرک ها از روندهای شهری تأثیر بیشتری پذیرفته اند که تأثیرات اقتصادی اجتماعی این شهرک ها بیشتر معطوف به ساکنان شهرهاست. مطیعی لنگرودی و همکاران (۱۳۹۰) نیز پیامدهای فضایی استقرار شهرک های صنعتی در نواحی روستایی را در زمینه های اجتماعی و اقتصادی مثبت ارزیابی کردند با این وجود به تبعات منفی از جمله آلودگی هوا، تغییر کاربری وسیع زمین های کشاورزی مرغوب و تغییر در چشم اندازهای محیطی نیز اشاره کرده اند. جمشیدی و همکاران (۱۳۹۰) نیز اثرات شهرک های صنعتی بر روستاهای پیرامون را در پنج عامل: کشاورزی، زیست محیطی، اقتصادی، اجتماعی و کالبدی دسته بندی نمودند. میرزایی و همکاران (۱۳۸۹) معتقدند که صنعتی شدن مناطق روستایی هیچ تأثیری در توانمندی های روستاییان نداشته است. رضوانی و همکاران (۱۳۸۹) نیز به این نتیجه رسیدند پس از ایجاد

¹ Meena

² Xua & Tan

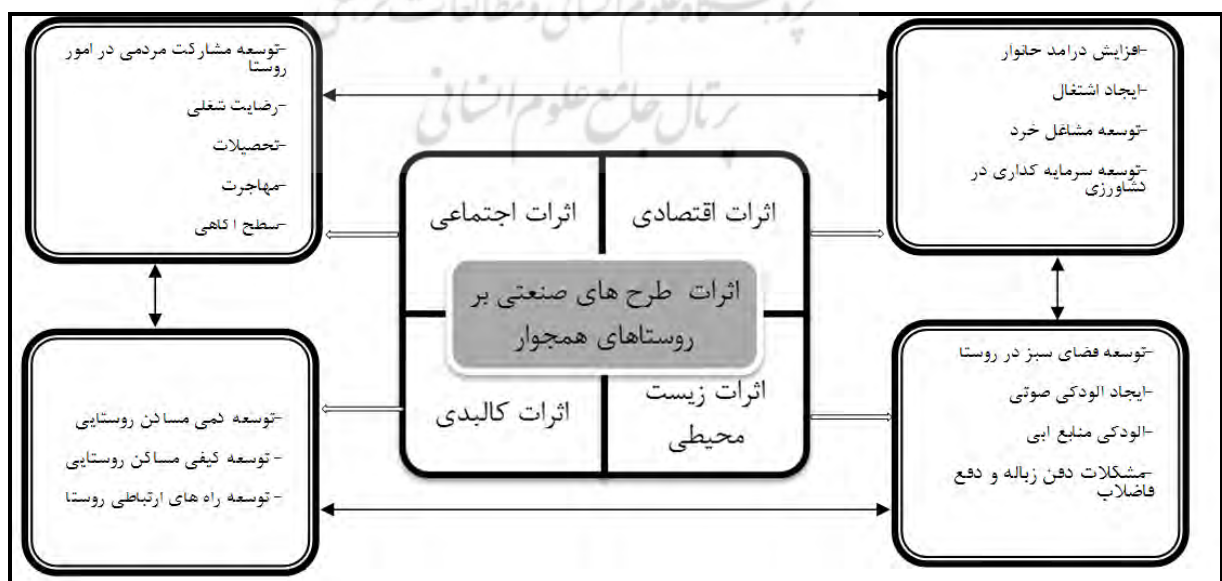
³ Parikh

⁴ Abraham

⁵ Zhang

⁶ Riawanul

نواحی صنعتی، شاخص‌های کلی اجتماعی - اقتصادی روستاییان شاغل ارتقاء می‌یابد. سرورامینی و همکاران (۱۳۸۹) نشانگر اثرات مثبت شهرک‌های صنعتی در زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی و کالبدی بر توسعه روستاهای همجوار است. نتایج پژوهش رضوانی و رمضان‌زاده (۱۳۸۹) نیز حاکی از ارتقای شاخص‌های توسعه در روستاها بعد از اجرای طرح‌های صنعتی بوده است. رهبر و میرشجاعیان (۱۳۸۷) به این نتیجه رسیدند که طرح مذکور به هیچ وجه نمی‌تواند آثار توسعه‌ای دلخواه مدیران و برنامه‌ریزان کشور را برآورده کند. نتایج تحقیق نصیری (۱۳۸۷) حاکی از آن است که شاخص‌های افزایش درآمد، رضایت و ثبات شغلی، عدم مهاجرت و انگیزه ماندگاری، تغییر در الگوی مصرف، تغییر در ترکیب سنی جمعیت، مشارکت در امور روستا، استفاده از رسانه‌های ارتباط جمعی، سواد، بیمه و کمیت مسکن روستایی در مناطق روستای دارای نواحی صنعتی و مناطق روستایی فاقد نواحی صنعتی تفاوت معناداری وجود دارد. مطالعه مشیری و آذرباد (۱۳۸۶) نشان می‌دهد که استقرار صنعت نواحی روستایی با تقویت بنیان‌های اقتصادی، اشتغال‌زایی و جذب نیروی کار و سرمایه‌های اندک موجب بهره‌برداری از منابع و مهارت‌های محلی شده و با شکستن دور باطل فقر از مهاجرت‌های روستاییان به شهر جلوگیری کرده است. تحقیق مطیعی لنگرودی و مرادی (۱۳۸۴) معتقدند که صنایع روستایی موجب جذب نیروی کار مازاد، پر کردن اوقات فراغت و بهبود درآمد روستاییان شده و فرآیند توسعه روستایی را بهبود بخشیده است. مطیعی لنگرودی و نجفی کانی (۱۳۸۵) در مطالعه خود به این نتیجه رسیدند که بین شاخص‌های توسعه اعم از الگوی مصرف، مسکن، بیمه، رضایت و امنیت شغلی، آموزش و انگیزه ماندگاری در روستاهای دارای صنایع در مقایسه با روستاهای فاقد آن، تفاوت معناداری وجود دارد. با توجه به بررسی مطالعات صورت گرفته اثرات شناسایی شده می‌توان مدل نظری تحقیق را ارائه نمود (شکل ۱).

شکل شماره (۱): مدل نظری تحقیق

۳) روش تحقیق

پژوهش حاضر از نظر ماهیت کمی، از نظر میزان و درجه کنترل متغیرها از نوع غیرآزمایشی، به لحاظ هدف در زمره تحقیقات کاربردی و به لحاظ نحوه گردآوری داده‌ها، پیمایشی است. جامعه آماری شامل روستائیان بالای ۱۸ سال روستای شاهنجرین بوده که بر مبنای فرمول کوکران ۱۶۱ نفر از آن‌ها به صورت تصادفی به‌عنوان نمونه مورد بررسی قرار گرفتند. در تحقیق برای جمع‌آوری اطلاعات از پرسشنامه استفاده شده است. جمع‌آوری اطلاعات با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته، در سال ۱۳۹۲ بوده است که با توجه به مطالعات و پژوهش‌های قبلی و نیز با مشورت افراد متخصص در این زمینه طراحی و روایی آن با بهره‌گیری از نظرات متخصصین و محققین تأیید گردید. جهت بررسی پایایی ابزار تحقیق، تعداد ۳۰ پرسشنامه در اختیار اهالی روستای شاهنجرین قرار داده شد و نتایج آن بررسی و آلفای کرونباخ آن ۰.۷۳ به دست آمده که برای انجام پروژه مناسب است. با توجه به ماهیت تحقیق در مطالعه حاضر داده‌ها توصیف و تحلیل شده‌اند؛ به منظور تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده از نرم افزار SPSS 16 استفاده شد. در بخش توصیف داده‌ها از آماره‌های توصیفی نظیر فراوانی، درصد، انحراف معیار، میانگین و ضریب تغییرات و در بخش تحلیل داده‌ها از آزمون‌های مقایسه میانگین، ضرایب همبستگی و تحلیل عاملی استفاده شده است.

پژوهش حاضر در روستای شاهنجرین در دهستان درجزین علیا از بخش قروه در جزین شهرستان رزن انجام شده است. این روستا در شمال شرقی استان همدان و در فاصله ۷۵ کیلومتری شهر همدان قرار دارد. جمعیت آن طبق سرشماری ۱۳۹۰ برابر ۲۴۳۱ نفر در قالب ۷۰۶ خانوار بوده است. در روستای شاهنجرین ۹ مرکز آموزشی، مهد کودک و آمادگی و مرکز یادگیری محلی، همچنین نهادهای دیگری همچون تعاونی روستایی، بانک، مؤسسه قرض الحسنه، پاسگاه انتظامی، حوزه مقاومت بسیج، مخابرات، درمانگاه، خانه بهداشت، کتابخانه عمومی، خانه ترویج، راهدار خانه، دهداری، پست و پست بانک وجود دارد.

با وجود فعالیت‌های صنعتی مختلف در روستا، کارخانه سیمان هگمتان مهم‌ترین طرح خرد صنعتی است که در این روستا اجرا شده است. بهره‌برداری از این کارخانه با ظرفیت ۲۳۰۰ تن در روز در بهمن ماه سال ۱۳۷۶ آغاز گردید. این کارخانه در همان ابتدای راه‌اندازی موفق به اخذ استاندارد ملی ایران گردید و هم‌اکنون دارای استاندارد مدیریت زیست محیطی ISO 14001:2004 است. مساحت این کارخانه ۱۰۵ هکتار است و ۴۶ نفر کارشناس، ۱۹ نفر تکنسین، ۲۷۹ نفر کارگر ماهر در آن مشغول به کار هستند. مواد تولیدی این کارخانه سنگ آهک - مارل - سنگ گچ - سنگ آهن است که در استان‌های همدان، قم، تهران، قزوین، مرکزی به فروش می‌رسد.

شکل شماره (۲): موقعیت روستای شاهنجیرین

۴) یافته‌های تحقیق

سن افراد مورد مطالعه بین ۲۳ تا ۶۵ سال بوده است (میانگین ۱۲.۴۴ سال با انحراف معیار ۷۱.۱۲). تحصیلات پدر اکثر خانواده‌ها (۱۷.۵ درصد) در حد دوره ابتدایی بوده و ۱۷.۴ درصد تحصیلات دانشگاهی داشته‌اند؛ مادران خانوارهای مورد بررسی نیز ۱۸.۱ درصدشان دارای تحصیلات ابتدایی و ۸.۷ درصد آنان از تحصیلات دانشگاهی برخوردار بوده‌اند. ۵۹.۱ درصد خانوارهای مورد مطالعه دارای منزل مسکونی با مالکیت شخصی بوده و ۴۰.۸ درصد دیگر، دارای منزل مسکونی با وضعیت‌های: استیجاری، ساختمان دولتی، استیجاری بدون پرداخت اجاره و یا زندگی همراه بستگان هستند. بررسی وضعیت رفاهی خانوار نمونه در شاهنجیرین نیز نشان داد که وضعیت اقتصادی ۴۳.۸ درصد خانوارها در سطح ضعیف، ۵۰.۰ درصد متوسط و ۶.۲ درصد خوب بوده است.

اول، الویت‌بندی اثرات اجرای طرح‌های صنعتی بر روستاهای همجوار

به منظور تعیین بارزترین اثرات اجرای طرح‌های صنعتی بر روستا، از میانگین، انحراف معیار و ضریب تغییرات استفاده شده است. نتایج جدول شماره (۱) نشان می‌دهد توسعه کسب و کارهای کوچک (میانگین ۴.۳۴ و انحراف معیار ۰.۸۲۶)، بهبود راه ارتباطی روستا به شهر (میانگین ۳.۹۶ و انحراف

معیار ۰.۸۷۸)، افزایش درآمد روستاییان (میانگین ۳.۹۶ و انحراف معیار ۰.۹۶۷) از مهم‌ترین اثرات اجرای طرح‌های صنعتی بر روستاهای همجوار بوده است. در مقابل، تأسیس کارخانه سیمان بر میزان تولیدات محصولات کشاورزی و دامپروری و همچنین قیمت آن تأثیرگذار نبوده است.

جدول شماره (۱): میانگین اثرات طرح‌های صنعتی بر محدوده مورد مطالعه

ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	گویه
۰.۱۹۰	۰.۸۲۶	۴.۳۴	توسعه کسب و کار های کوچک
۰.۲۲۱	۰.۸۷۸	۳.۹۶	بهبود راه ارتباطی روستا به شهر
۰.۲۴۴	۰.۹۶۷	۳.۹۶	افزایش درآمد روستاییان
۰.۲۴۸	۰.۸۸۴	۳.۵۶	انتقال مازاد درآمد روستائیان به شهرها
۰.۲۵۷	۰.۹۶۴	۳.۷۴	مهاجر پذیر شدن روستا
۰.۲۷۵	۰.۸۵۷	۳.۱۱	کاهش نیروی کار در بخش کشاورزی
۰.۲۸۷	۱.۱	۳.۸۳	گرایش به زندگی شهری
۰.۳۱۹	۱.۰۶۵	۳.۳۳	از بین رفتن مناظر طبیعی
۰.۳۲۰	۱.۰۸۴	۳.۳۸	افزایش فرصت های اشتغال برای روستاییان
۰.۳۲۵	۱.۰۹۴	۳.۳۶	بازسازی خیابان های روستا
۰.۳۲۶	۱.۰۸۸	۳.۳۳	دسترسی به سیمان به بهای کمتر
۰.۳۳۱	۱.۱۴۷	۳.۴۶	افزایش مراکز آموزشی (مدارس) در روستا
۰.۳۳۲	۱.۱۲۶	۳.۳۹	جذب سرمایه های شهری به مناطق روستایی
۰.۳۳۵	۱.۱۰۷	۳.۳۰	کاهش ارزش اراضی کشاورزی
۰.۳۴۶	۱.۰۱۶	۲.۹۳	کاهش علاقه جوانان به کشاورزی
۰.۳۵۷	۱.۰۵۴	۲.۹۵	فروش زمین های کشاورزی
۰.۳۶۴	۱.۲۳۹	۳.۴۰	گسترش اماکن تفریحی و رفاهی
۰.۳۶۴	۱.۱۱۳	۳.۰۵	افزایش آگاهی و تخصص روستاییان
۰.۳۶۸	۱.۲۱۴	۳.۲۹	کاهش سرمایه گذاری ها در بخش کشاورزی
۰.۳۷۲	۱.۲۲۲	۳.۲۸	تغییر کاربری اراضی کشاورزی
۰.۳۷۴	۱.۲۱۱	۳.۲۳	افزایش وسایل حمل و نقل در روستا
۰.۳۸۶	۱.۳۱۹	۳.۴۱	کاهش مهاجرت روستاییان به شهر
۰.۳۹۲	۱.۲۰۹	۳.۰۸	آلودگی آب های کشاورزی
۰.۳۹۵	۱.۱۲۶	۲.۸۵	آلودگی هوای روستا
۱.۳۹۷	۱.۲۶۴	۳.۱۸	افزایش قیمت اراضی مسکونی
۰.۴۰۳	۱.۱۹۵	۲.۹۶	آلودگی صوتی در اثر سر و صدای کارخانه سیمان
۰.۴۱۸	۱.۲۰۵	۲.۸۸	فراهم کردن زمینه برای شغل دوم برای روستاییان
۰.۴۲۲	۱.۸۴۹	۲.۰۱	افزایش میزان تولیدات کشاورزی و دامپروری
۰.۴۵۱	۰.۹۴۹	۲.۱	افزایش قیمت محصولات کشاورزی

دوم، گروه‌بندی اثرات اجرای طرح‌های صنعتی بر روستاهای همجوار

نتایج پژوهش نشان داد وجود کارخانه سیمان در روستای شاهنجرین اثرات اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی متعددی بر جای گذاشته است، به منظور طبقه‌بندی و دستیابی به اثرات کلیدی از تحلیل عاملی استفاده شده است. در این روش علاوه بر کاهش تعداد متغیرها می‌توان به عوامل کلیدی دست یافت و سهم هر یک را مشخص نمود. محاسبات انجام شده نشان داد که انسجام درونی داده‌ها برای بهره‌گیری از این تکنیک مناسب بوده ($KMO=0.701$) و آماره بارتلت نیز در سطح ۱ درصد معنی‌دار بوده است (جدول ۲). در این بررسی شش عامل استخراج شد که نتیجه در جدول (۳) به همراه مقدار ویژه و درصد واریانس مربوطه ذکر شده است.

جدول شماره (۲): عوامل استخراج شده همراه با مقدار ویژه، درصد واریانس و درصد واریانس تجمعی

عامل	مقدار ویژه	درصد واریانس مقدار ویژه	فراوانی تجمعی درصد واریانس
عامل اول	۴.۲۴۲	۱۶.۳۱۵	۱۶.۳۱۵
عامل دوم	۳.۲۸۵	۱۲.۶۳۴	۲۸.۹۴۹
عامل سوم	۳.۱۲۸	۱۲.۰۳۰	۴۰.۹۸۰
عامل چهارم	۲.۹۸۵	۱۱.۴۸۱	۵۲.۴۶۱
عامل پنجم	۲.۱۸۵	۸.۴۰۴	۶۰.۸۶۵

براساس نتایج به دست آمده، بیشترین مقدار ویژه (۴.۲۴۲) مربوط به اثرات اقتصادی وجود کارخانه سیمان بر روستای مورد مطالعه است که ۱۶.۳۱۵ درصد از واریانس را تبیین می‌کند؛ پس از آن به ترتیب عامل کشاورزی (۱۲.۶۳۴ درصد)، عامل اجتماعی (۱۲.۰۳۰ درصد)، عامل زیست محیطی (۱۱.۴۸۱ درصد)، عامل کالبدی (۸.۴۰۴ درصد) در رتبه‌های بعدی قرار دارند. در مجموع پنج عامل مذکور توانسته‌اند، ۶۰.۸۶۵ درصد از کل واریانس متغیرها را تبیین نمایند. جدول (۳) متغیرهای مربوط به هر یک از عوامل را نشان می‌دهد.

عامل اول - اقتصادی: متغیرهایی که در عامل اول قرار گرفته‌اند عبارتند از: افزایش فرصت‌های اشتغال برای روستاییان، جذب سرمایه‌های شهری به مناطق روستایی، کاهش ارزش اراضی کشاورزی، دسترسی به سیمان به بهای کمتر، انتقال مازاد درآمد روستائیان به شهرها (خروج سرمایه)، افزایش قیمت اراضی مسکونی، توسعه کسب‌وکارهای کوچک، فراهم کردن زمینه برای شغل دوم برای روستاییان. با توجه به ماهیت متغیرهای که در این عامل قرار گرفته‌اند این عامل تحت عنوان «عامل اقتصادی» نام‌گذاری شده که مقدار ویژه آن برابر ۴.۲۴۲ بوده و از تمامی عوامل دیگر بزرگتر است. این عامل بیشترین تأثیر و اهمیت را در تبیین متغیرها داشته و ۱۶.۳۱۵ درصد از کل واریانس متغیرها را به خود اختصاص

می‌دهد. بنابراین می‌توان گفت اثر اقتصادی، مهم‌ترین اثر کارخانه سیمان بر روستای شاهنجرین بوده است. نتایج تحقیق سرورامینی و همکاران (۱۳۸۹)، هانگ و همکاران^۱ (۲۰۰۸)، پاریک^۲ (۱۹۹۶)، بوزرجمهری و همکاران (۱۳۹۱)، مشیری و آذرباد (۱۳۸۶)، مطیعی لنگرودی (۱۳۸۵)، آبراهام^۳ (۱۹۹۴)، ژانگ^۴ (۱۹۹۴) این نتیجه را تأیید می‌کنند و نشان می‌دهد که طرح‌های صنعتی در جامعه روستایی بر شاخص‌های اقتصادی اثر می‌گذارد.

عامل دوم - کشاورزی: متغیرهایی که در عامل دوم قرار گرفته‌اند عبارتند از: کاهش نیروی کار در بخش کشاورزی، افزایش قیمت محصولات کشاورزی، کاهش سرمایه‌گذاری‌ها در بخش کشاورزی، تغییر کاربری اراضی کشاورزی، فروش زمین‌های کشاورزی، افزایش میزان تولیدات کشاورزی و دامپروری. همان گونه که در جدول (۲) نیز مشخص است، مقدار ویژه این عامل برابر با ۳.۲۸۵ بوده که بعد از عامل فرهنگی و اجتماعی در رده دوم قرار دارد. این عامل در مجموع ۱۲.۶۳۴ درصد از واریانس کل متغیرهای تحت بررسی را تبیین می‌کند. نتایج تحقیق سرورامینی و همکاران (۱۳۸۹)، مطیعی لنگرودی و همکاران (۱۳۹۰)، پاریک (۱۹۹۶)، تان و ژائو^۵ (۲۰۰۲) نیز نشان می‌دهد توسعه صنایع روستایی بر بخش کشاورزی تأثیرات مهم و جدی بر جای خواهد گذاشت، برخی از مطالعات این اثرات را در چارچوب سیاست‌های توسعه کشاورزی مثبت و بعضی منفی ارزیابی می‌کنند.

عامل سوم - اجتماعی: متغیرهایی که در مجموع این عامل را ساخته‌اند عبارتند از: مهاجر پذیر شدن روستا (تمایل روستائیان دیگر برای زندگی در شاهنجرین)، گرایش به زندگی شهری، کاهش مهاجرت روستائیان به شهر، کاهش علاقه جوانان به کشاورزی، افزایش آگاهی و تخصص روستائیان، افزایش مراکز آموزشی (مدارس) در روستا. مقدار ویژه این عامل برابر با ۳.۱۲۸ بوده و بر اساس جدول (۲) این عامل ۱۲.۰۳۰ درصد از واریانس کل متغیرها را به خود اختصاص داده است. نتایج پاریک^۶ (۱۹۹۶)، مشیری و آذرباد (۱۳۸۶)، سرورامینی و همکاران (۱۳۸۹)، آورتن و ماری^۷ (۲۰۱۱)، جمشیدی و همکاران (۱۳۹۰) و تحقیق نصیری (۱۳۸۷) نیز نشانگر تأثیر اجرای طرح‌های صنعتی بر شاخص‌های توسعه اجتماعی روستاهای همجوار است.

عامل چهارم - زیست محیطی: آلودگی صوتی در اثر سر و صدای کارخانه سیمان، آلودگی هوای روستا، آلودگی آب‌های کشاورزی متغیرهای تشکیل دهنده این عامل هستند که با توجه به ماهیت آن‌ها، این عامل تحت عنوان «عامل زیست محیطی» نامگذاری شده است. مقدار ویژه این عامل برابر با ۲.۹۸۵

¹ Hang

² Parikh

³ Abraham

⁴ Zhang

⁵ Xua & Tan

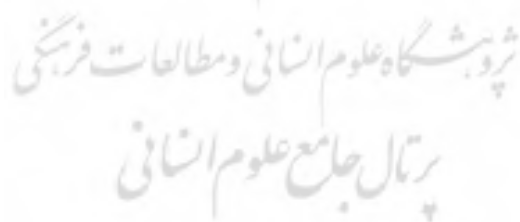
⁶ Parikh

⁷ Overton & Murray

است که ۱۱.۴۸۱ درصد از واریانس کل متغیرها را به خود اختصاص داده است. نتایج مطالعات وانگ^۱ و همکاران (۲۰۰۸)، سرورامینی و همکاران (۱۳۸۹)، مطیعی لنگرودی و همکاران (۱۳۹۰)، قدیری معصوم و همکاران (۱۳۹۱) و مینا^۲ (۲۰۰۷) نیز بر تأثیر اجرای طرح‌های صنعتی بر شاخص‌های زیست محیطی تأکید دارد.

عامل پنجم - کالبدی: بازسازی خیابان‌های روستا، افزایش وسایل حمل و نقل در روستا، بهبود راه ارتباطی روستا به شهر سه متغیر تشکیل دهنده این عامل هستند. مقدار ویژه این عامل برابر ۲۰.۱۸۵ بوده که ۸.۴۰۴ درصد از کل واریانس متغیرها را به خود اختصاص داده است. نتایج تحقیق سرورامینی و همکاران (۱۳۸۹)، پنگ^۳ (۲۰۰۸)، نصیری (۱۳۸۷)، قدیری معصوم و همکاران (۱۳۹۱) نیز نتیجه تحقیق حاضر را تأیید می‌کنند.

با وجود تحقیقات متعدد مبنی بر اثرات متعدد اجرای طرح‌های صنعتی در روستاها، برخی تحقیقات نتایجی متضاد را دربرداشتند به طوری که میرزایی و همکاران (۱۳۸۹) و کریمی و همکاران (۱۳۹۱) معتقدند که اجرای طرح‌های صنعتی در مناطق روستایی تأثیر چندانی بر توسعه روستاهای همجوار نداشته است. غلامی (۱۳۹۰) نیز به این نتیجه رسید که احداث شهرک‌های صنعتی تأثیری بر پهنه منطقه‌ای نداشته‌اند و تأثیرات اقتصادی اجتماعی این شهرک‌ها بیشتر معطوف به ساکنان شهرهاست.

¹ Wang

² Meena

³ Peng

جدول شماره (۳): متغیرهای مربوط به هر یک از عوامل و میزان بارهای عاملی به دست آمده از ماتریس چرخش یافته

عامل	گویه ها	بار عاملی
اقتصادی	افزایش فرصت های اشتغال برای روستاییان	۰.۸۲۰
	توسعه کسب و کار های کوچک	۰.۵۵۱
	کاهش ارزش اراضی کشاورزی	۰.۸۷۵
	دسترسی به سیمان به بهای کمتر	۰.۵۰۴
	انتقال مازاد درآمد روستائیان به شهرها (خروج سرمایه)	۰.۶۱۵
	جذب سرمایه های شهری به مناطق روستایی	۰.۵۵۰
	افزایش قیمت اراضی مسکونی	۰.۶۷۳
	فراهم کردن زمینه برای شغل دوم برای روستاییان	۰.۸۶۶
کشاورزی	کاهش نیروی کار در بخش کشاورزی	۰.۴۷۵
	افزایش قیمت محصولات کشاورزی	۰.۶۸۰
	کاهش سرمایه گذاری ها در بخش کشاورزی	۰.۴۹۸
	تغییر کاربری اراضی کشاورزی	۰.۶۸۳
	افزایش میزان تولیدات کشاورزی و دامپروری	۰.۶۳۴
	فروش زمین های کشاورزی	۰.۵۱۱
اجتماعی	گرایش به زندگی شهری	۰.۴۹۱
	کاهش مهاجرت روستاییان به شهر	۰.۵۰۹
	افزایش مراکز آموزشی (مدارس) در روستا	۰.۶۷۷
	افزایش آگاهی و تخصص روستاییان	۰.۶۴۷
	کاهش علاقه جوانان به کشاورزی	۰.۵۳۵
	مهاجر پذیر شدن روستا	۰.۵۹۵
زیست محیطی	آلودگی آب های کشاورزی	۰.۵۵۹
	آلودگی هوای روستا	۰.۵۴۲
	آلودگی صوتی در اثر سر و صدای کارخانه سیمان	۰.۴۹۲
کالبدی	بازسازی خیابان های روستا	۰.۶۷۰
	بهبود راه ارتباطی روستا به شهر	۰.۶۴۹
	افزایش وسایل حمل و نقل در روستا	۰.۵۲۵

(۵) نتیجه گیری

در خصوص اثرات اقتصادی اجتماعی طرح های خرد صنعتی بر جامعه روستایی مطالعات بسیاری در ایران و جهان صورت گرفته است. بخش قابل توجهی از این پژوهش ها اثرات توسعه مشاغل صنعتی را در روستا مثبت ارزیابی نموده اند؛ اگرچه برخی از آن ها در کنار نتایج مطلوب به تأثیرات منفی آن ها به ویژه در حوزه محیط زیست اشاره نموده اند، نتایج بررسی حاضر نیز نشان داد که این طرح ها منجر به

اثرات مثبت و منفی متعددی بر روند توسعه روستاهای همجوار خود می‌شود؛ در واقع، همان گونه که رهبر و میرشجاعیان (۱۳۸۷) اشاره می‌کنند، توسعه طرح‌های مذکور به هیچ وجه نمی‌تواند آثار توسعه‌ای دلخواه مدیران و برنامه‌ریزان کشور را برآورده کند.

نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد وجود طرح صنعتی، دارای اثرات اقتصادی چشم‌گیری در محیط روستایی است، به طوری که با ایجاد زمینه اشتغال و متنوع‌سازی اقتصاد روستایی روند توسعه این مناطق را متأثر می‌سازد. همچنین بر اساس نتایج به‌دست آمده می‌توان این گونه بیان داشت که ورود فعالیت صنعتی به محیط روستا به‌عنوان یک فعالیت رقیب برای کشاورزی محسوب می‌گردد و لزوم توجه به این مسئله را نمایان می‌سازد. وجود طرح صنعتی در محیط روستایی عموماً اثر منفی در بخش کشاورزی داشته است؛ به طوری که در زمینه‌هایی مانند استفاده از نیروی کار و زمین، کشاورزی رقیب مغلوب بوده است. اثرات طرح‌های صنعتی در روستاها محدود به اثرات اقتصادی نیست، بلکه دارای تبعات اجتماعی نیز هست. به طوری که ایجاد یک طرح صنعتی در محیط روستایی منجر به تغییر در روابط، گرایش‌ها و تحرکات جغرافیایی می‌شود و این مسئله در نتایج تحقیق پیش رو مورد تأیید قرار گرفت.

بر اساس اظهارات ساکنین روستا، وجود این طرح صنعتی بیش از تبعات مثبت تبعات منفی را برای آنان به همراه داشته است؛ به طوری که زندگی عادی را در این روستا مختل نموده است، انفجارهای شدید و همچنین وجود گرد و غبار و ریزگردهای حاصل از فعالیت کارخانه، از جمله مهم‌ترین عوامل اختلال در زندگی مردم روزمره این روستا به‌شمار می‌رود و همین عامل منجر به تمایل بیشتر روستاییان به زندگی در خارج از روستا شده است (عضو شورای روستا، ۱۳۹۳)؛ علی‌رغم وجود این تبعات منفی، آثار مثبت این کارخانه بر کالبد روستا کاملاً مشهود است، به طوری که با ورود به روستا کاملاً می‌توان تفاوت شکل ظاهری روستا را با سایر روستاها احساس نمود و همچنین تنوع شغلی، وفور نهادهای دولتی و تجاری نیز کاملاً مشهود است.

در مجموع با توجه به نتایج به‌دست آمده می‌توان به موارد زیر به‌عنوان راهکارهایی جهت کاهش تبعات منفی اجرای طرح‌های صنعتی در روستاهای همجوار و تقویت آثار مثبت آن اشاره نمود:

- ضروری است قبل از اجرای طرح‌های صنعتی در جامعه روستایی، آثار زیست محیطی آن به دقت بررسی و تدابیری در جهت مدیریت و کاهش مخاطرات انجام شود؛
- مشاغل صنعتی در جامعه روستایی با هدف ایجاد اشتغال و کسب‌وکار غیرکشاورزی ایجاد می‌شود؛ بدیهی است این صنایع نباید بر فرآیند تولید کشاورزی تأثیر منفی داشته باشد، از این رو ضروری است در کنار توسعه صنایع مقوله توسعه کشاورزی نیز مورد توجه قرار گیرد. بدین‌سان، پیشنهاد می‌شود همزمان با طرح و توسعه صنایع روستایی برنامه جامعی برای توسعه کشاورزی روستا تدوین شود؛

- به منظور خنثی نمودن اثرات منفی توسعه صنایع روستایی بر بخش کشاورزی، این مراکز در روستاهایی ایجاد شوند که امکان توسعه بخش کشاورزی وجود ندارد و استراتژی توسعه و اجرای طرح‌های صنعتی برای ماندگاری روستاییان ضروری است؛
- صنایع روستایی باید برای تأثیرگذاری بیشتر بر فرآیند توسعه، عمدتاً از نیروی کار و نهاده‌های جامعه روستایی استفاده نمایند.

۶ منابع

- جمشیدی، علیرضا؛ تقدیسی، احمد؛ غلامی، علیرضا؛ جمشیدی، معصومه (۱۳۹۰)، ارزیابی شهرک های صنعتی بر توسعه روستاهای پیرامون، برنامه ریزی منطقه ای، شماره ۴، صص ۱۵-۲۷.
- رضوانی، محمدرضا؛ رمضان زاده لسبویی، مهدی؛ محمدپور جابری، مرتضی (۱۳۸۹)، تحلیل اثرات اقتصادی-اجتماعی نواحی صنعتی در توسعه نواحی روستایی، جغرافیا و توسعه، شماره ۱۸، صص ۵-۲۶.
- رضوانی، محمدرضا، رمضان زاده لسبویی، مرتضی، محمدپور جابری، مهدی، محمدپور جابری (۱۳۸۹)، تحلیل اثرات اجتماعی-اقتصادی نواحی صنعتی در توسعه نواحی روستایی نمونه موردی: ناحیه صنعتی سلیمان آباد تنکابن، فصلنامه روستا و توسعه، شماره ۱۸، صص ۵-۲۶.
- رهبر، فرهاد؛ میرشجاعیان، حسین (۱۳۸۷)، ارزیابی اثرات توسعه ی منطقه ای طرح های صنعتی، مورد مطالعاتی: طرح های خط لوله ی اتیلن مرکزی، فصلنامه مطالعات اقتصاد انرژی، شماره ۱۹، صص ۵۱-۷۸.
- ریاحی، وحید و پاشازاده، اصغر (۱۳۹۳)، بررسی اثرات ایجاد شهرک صنعتی گرمی بر توسعه نواحی روستایی پیرامون، تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی سال چهاردهم، شماره ۳۳، صص ۷-۲۵.
- ریاحی، وحید و نوری، اذر (۱۳۹۳)، تنوعبخشی فعالیت‌های اقتصادی و پایداری روستاها مورد: شهرستان خرمدره، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال سوم، شماره ۴، صص ۱۲۸-۱۱۳.
- سرورامینی، شبنم؛ اسدی، علی؛ کلانتری، خلیل (۱۳۸۹)، بررسی اثرات شهرک صنعتی اشتهارد بر توسعه روستاهای همجوار، نشریه اقتصاد و توسعه کشاورزی (علوم و صنایع کشاورزی)، شماره ۲، صص ۲۷۷-۲۳۸.
- صفری علی اکبری، مسعود؛ کردوانی، پرویز؛ مرادی، فرزاد (۱۳۹۰)، تعیین زمینه های سرمایه گذاری بخش خصوصی برای توسعه فعالیت های صنایع روستایی در نواحی روستایی شهرستان کرمانشاه، چشم انداز جغرافیایی، شماره ۱۶، صص ۵۲-۶۹.
- طاهرخانی، مهدی (۱۳۷۹)، نقش نواحی صنعتی در توسعه نواحی روستایی، فصلنامه پژوهش های جغرافیایی، شماره ۳۴، صص ۲۸-۵۶.
- غلامی، محمد (۱۳۹۰)، اثرات و پیامدهای استقرار شهرک های صنعتی لامرد در توسعه مناطق روستایی، فصلنامه برنامه ریزی منطقه ای، شماره ۲، صص ۵۱-۶۲.

- قدیری معصوم، مجتبی؛ بیات، ناصر؛ قنبری نسب، علی؛ قصابی، محمدجواد (۱۳۹۱)، بررسی اثرات زیست محیطی استقرار صنایع در نواحی روستایی مطالعه موردی: صنایع تولید پوشاک قهرود-کاشان، برنامه ریزی منطقه ای، شماره ۵، صص ۲۵-۳۵.
- کریمی، فرزاد؛ احمدوند، مصطفی؛ کریمی، فرشاد (۱۳۹۱)، سنجش درجه اثر گذاری کارخانه ذوب آهن کردستان بر توسعه نواحی روستایی پیرامون، فصلنامه پژوهش های روستایی، شماره ۳، صص ۳۳-۵۷.
- مشیری، سیدرحیم، آذرباد، نسرین، (۱۳۸۶)، پیامد های استقرار نواحی صنعتی در مناطق روستایی، شماره ۳۹، صص ۵-۲۶.
- مطیعی لنگرودی، حسن؛ طورانی، علی؛ سلیمانگلی، رضا (۱۳۹۰)، ارزیابی پیامدهای فضایی استقرار شهرک های صنعتی در نواحی روستایی، مطالعات و پژوهش های شهری و منطقه ای، شماره ۹، صص ۳۷-۵۸.
- مطیعی لنگرودی، سیدحسن؛ نجفی کانی، علی اکبر، (۱۳۸۵)، بررسی و ارزیابی اثرات شهرک ها و نواحی صنعتی در توسعه اقتصادی و اجتماعی مناطق روستائی نمونه موردی : شهرستاناباب، پژوهش های جغرافیایی، شماره ۵، صص ۱۴۷-۱۶۵.
- مطیعی لنگرودی، سیدحسن؛ خسروی مهر، حمیده، طورانی، علی (۱۳۸۵)، اثرات روابط اقتصادی شهر و روستا بر وضعیت اجتماعی و اقتصادی سکونتگاههای روستایی مورد: دهستان چهل چای در شهرستان مینودشت، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال سوم، شماره ۴، صص ۱۹-۴۲.
- مطیعی لنگرودی، سیدحسن، مرادی، محمود (۱۳۸۴)، جایگاه صنایع در فرآیند صنعتی سازی و توسعه روستایی، بخش مرکزی شهرستان بیرجند، فصلنامه پژوهش های جغرافیایی، شماره ۵۳، تهران، صص ۱۳۷-۱۴۹.
- مهندسین مشاور ورزبوم، (۱۳۸۲)، مطالعه، بررسی، ارزیابی و نقد عملکرد ناحیه صنعتی روستایی کشور، جلد اول، مباحث نظری نواحی روستایی در جهان و ایران، وزارت جهادکشاورزی، معاونت صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی، دفتر امور صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی، تهران.
- میرزایی، حسین؛ غفار، غلامرضا؛ کریمی، علیرضا (۱۳۸۹)، توانمندسازی، صنعتی شدن و عوامل زمینه ای مؤثر بر آن، پژوهش های روستایی، شماره ۴، صص ۱۲۸-۹۹.
- نصیری، اسماعیل (۱۳۸۷)، صنایع روستایی، عاملی تأثیرگذار بر فرآیند توسعه اقتصادی و اجتماعی: نمونه تجربی روستاهای شهر بومهن، فصلنامه روستا و توسعه، شماره ۱، صص ۳۵-۵۸.
- Abraham, (1994), **Rural Industries and Rural Industrialization in Developing Economy: Indian Experience**. Journal of Rural Reconstruction. Vol.27: 45-52
- Anguitaa., P., Alonsob andmngel., M.,(2007), **Environmental economic, political and ethical integration in a common decision-making framework**. Journal of Environmental Management, Issue 1, July 2008, Pp 154-164.
- Babier, E . B., (1987) *The Concept of Sustainable Economic Development*. Environmental Conservation.14(2), 34-53.
- Díaz Andrade, A. (2009), **Interpretive Research Aiming at Theory Building: Adopting and Adapting the Case Study Design**. The Qualitative Report, 14(1), pp. 42-60.

- Hang, Z., Zhang, X., & Zhu, Y. (2008), "**The role of clustering in rural industrialization: A case study of the footwear industry in Wenzhou**" *China Economic Review*, Issue 19 ,pp409° 420.
- Lee, S. (2007), **Diversification of the Rural Economy:A Case Study on Rural Industrialization in the Republic of Korea**, Pyongyang: INSES.
- Meena, S.P, (2007), **Rural industrialization process**, Director Industries, India.
- Overton, j., E.Murray, W. ,(2011), **Playing the scales: Regional transformations and the differentiation of rural space in the Chilean wine industry**, *Journal of Rural Studies*, Issue 27, pp63-72.
- Parikh, A. ,(1996), **Impact of rural industrialization on village life and economy, A social Accounting matrix approach**, *Economic development and cultural change*, Issue 2, pp351 377.
- Pears, R. ,(2007), **Location, Development, Industry**, Oxfords: Blackwell.
- Peng, J., Wang, Y., Jing, J., Chang, Q., & Wu, J. ,(2008), **Rural industrial structure and landscape diversity: Correlation Research**, *International journal of sustainable development, World Ecology* , Issue 14, 268-277.
- Rizwanul, I. ,(1994), **rural industrialization: an engine prosperity in postreform rural China**, *world development*, Issue 11, pp 1643- 1662.
- Singhal. S and Kapar.A ,(2002) *In India- an integrated approach towards industrial ecology.* *Journal of Environmental Management* , 66(1):19-29.
- UNESCAP,(2001), **Poverty, unemployment and rural industrialization**, United Nations Economic and Social Commission for Asia and Pacific.
- Walkers, V. (2007), ***Policy Innovation for Rural Sustainable Development.*** New York: USA Rural Policy Research Institute.
- Wang, M., Webbera, M.,(2008), **Rural industries and water pollution in China**, *Journal of Environmental Management*, Issue 4, pp 648-659.
- Wang, Xiaojian; Cameron, G.,(2001), **Practicum report rural industrialization in china**, Saint Mary's University (Canada), 2001. 2001. MQ65748.
- Wheitz, R. (2006), **Regional Planning for Developing Countries**, London: Blackwell.
- Xua W., & Tan K,(2002), **Impact of reform and economic restructuring on rural systems in china: a case study of yuhang, Zhejiang**, *Journal of rural studies* 18.65-81.
- Zhang Xh,(1994), **Rural- Urban Migration Restriction Capital Mobility and Rural Industrialization in China**, *Chinese Economy in Transudation*. Vol.29. PP20-26.